

Vigh Péter

SZÍNVONALASAN A (K-)VONALASOKRÓL

Majtényi György: *K-vonal. Uralmi elit és luxus a szocializmusban*. Nyitott Könyvműhely, Budapest, 2009, 312 oldal, 4490 Ft

„Hiába fordult balra a történelem, a múlt itt sem múlt el nyomtalanul.”

(Majtényi: *K-vonal*, 202)

Nehéz szívvel teszi le az ember Majtényi György tavaly megjelent kötetét, amelynek főszövege nem kimondottan hosszú (az utána következő apparátus: az életrajzok, a hivatkozások, a bibliográfia, a rövidítések és a névmutató majd kilencven oldal!), de annál izgalmasabb és szórakoztatóbb. Hogy csatlakozzunk a szerző metaforájához: szívesen időznénk még a kapuban.

Első szavaival már szabadkozik is Majtényi, hogy nem akart könyvet írni, de aztán a szövegek könyvvé formálódtak. És valóban, a nagy kedvvel publikáló történész-levéltáros új kötetének tekintélyes részét már ilyen-olyan formában megjelentette az évek során, de ez nem jelenti azt, hogy a forma által adott egységesség okán ne dolgozta volna át őket. Akár azt is mondhatná(nk), hogy a létrehozott szövegek nagyobb egységbe írták magukat, s közben a szerző is rajta hagyta kéznyomát az iratokon, ahogy a levéltáros kiadja a kutatónak a kért fondot, vagy amikor a történész „arról dönt, hogy milyen történeteket enged a múltból a jelenbe” (221). A harmincas éveiben járó fiatal társadalomtörténész számunkra roppant szimpatikus mérleget képes tartani munkájában: nem fél narratívát alkalmazni és *erről beszélni*. Ismeri és használja az olyan, Magyarországon még gyakran újnak ható módszertani megközelítéseket, mint az újhistorizmus, az *Alltagsgeschichte* vagy az „új kultúrtörténet” – és munkája mégsem válik szimbolikussá, elméletvezéreltté. Forráshasználata, annak változatossága és a merítés mértéke imponáló, mégis el tudja kerülni a kvantitatív szemlélet veszélyeit. Az elméleti megfontolásokat kellő mértékletességgel csepegteti, szembetűnő „névsorolvasást” pedig csak az Egyetértés Vádásztársaságnál tart, ott viszont indoklás is van, a szerző szerint ugyanis ez a kör adta a Kádár köré gyűlt uralmi elitet, és mindenki ide igyekezett. Műve ugyanakkor nem monográfia (nem is szánta annak), de több egy tanulmánykötetnél. Néha kicsit széttartó, nem mentes a vállalt elkalandozásoktól, de nem is aprózódik szét. Amilyen könnyedén lehet olvasni, olyan nehéz szakszerű tudományossággal róla beszélni. Nem véletlenül használ maga a szerző is metaforákat.

A téma az 1945 utáni elit, a káderek, funkcionáriusok, a nómenklátúra életmódja, hagyományba való beleilleszkedése és önképe. Majtényi György korábban is sokat tett azért, hogy forrásokkal alátámasztva bizonyítsa: a létezett szocializmus saját állításaival szemben nem szüntette meg a társadalmi egyenlőtlenségeket (ide kívánczozna Churchill

gondolata a szocialista nivellálásról), vagy nem oldotta meg a cigányság integrációját. Nem véletlen, hogy a Kádár-rendszerben nem állt nagy tudományos karrier azon szociológusok előtt, akik a szegénységgel vagy a romák valós helyzetével kívántak foglalkozni. Ugyanezen a (K-)vonalon haladva bizonyítást nyer, hogy a magukat a munkásosztály képviselőinek és élcsapatának tekintő, ebben a szerepben tetszelgő elit milyen könnyen és milyen hamar utat talált a gyűlölt Horthy-korszak luxusához és úri allűrjeihez. Mindennél beszédesebb, hogy ezt az elit tagjai teljesen természetesnek vették, hisz ez megillette őket. Hegedűs Andrásné szerint „12 év becsületes munkája” veszett el 1956-ban, amikor menekülniük kellett és házukat kirabolták. Szavakban a közösségi tulajdon uralkodott, valójában a nómenklatúra vezetői voltak az elsők, akik villákat, autóikat és más vagyontárgyukat magántulajdonná akarták tenni. Természetesen a húsfaszék közelsége veszélyekkel is járt: akit a párt(állam) felemelt, azt könnyen a mélybe is taszíthatta, amit számos példa is bizonyít.

Az egyszerű, munkás-paraszt életmód helyett egyesek már-már arisztokratikus-feudalisztikus, mondhatni retrográd habitust vettek fel. A puritán Kádár Jánosról élő kép a rózsadombi hokedlivel együtt egy igen tudatosan felépített PR-fogás, szocialista imázs volt.

És persze jóval többről is szól ez a könyv. Villákról, kocsikról, vadászatról, fociról, utazásokról és temetői panteonról, vendéglátásról és öltözködésről. Eddig kellően fel nem tárt eseményekről és elfelejtett emberekről. Az érdekesítő, láthatóan nagy kutatómunka során feltárt történetek befogadását csak tovább erősíti Majtényi remekbe szabott, könnyed előadásmódja és pazar humora. Véleménye szerint ha a történész „a korabeli hivatalok bikkfanyelvén szólal meg, akaratlanul is közelebb kerül ahhoz az ideologikus valóságképhez, amelytől amúgy távolodni kíván. Remélem, hogy ezt a veszélyt elkerültem.” (10) Ironikus, de egyáltalán nem komolytalan beszédmódjával érzésünk szerint egy adekvát, a Kádár-korszak elmondására alkalmas narratívát tett le az asztalra – társadalomtörténeti szempontból mindenképpen. Megtudhatjuk többek között, hogyan akarta Földes László miniszter egy hajóút alkalmával kienni a kapitalistákat vagyonukból, hogy miben volt „szocialista dandy” Czibor Zoltán, miért lehetett egy volt csendőr százados Rákosi vadásztársa, miért kellett terrorelhárító fagyaltosok a Gundel köré, és hogy mi is történt az elvesztett berni világbajnoki döntő után Pest utcáin, amit a kortársak „socialista forradalomnak” neveztek.

Számos adóssága van a magyar történettudománynak, de ebből talán – jelenünk szempontjából is – az egyik legégetőbb napirendi pont a Kádár-korszak színvonalas és árnyalt feldolgozása. Biztosan sokak nemtetszését vívta ki a fenti kitétel. Ők joggal mondhatnák: a történettudománynak nem feladata, hogy választ adjon a jelen kérdéseire, vagy hogy bármilyen csoport, párt, tudományos kör, „iskola” kisajátítsa, eszközként alkalmazza, megfosztva ezzel tudományos függetlenségétől (talán itt helyesebb lenne: méltóságától). Hogy megpróbáljuk meggyőzni ez ekként vélekedőket, megfordítanánk a gondolatot.

Sokáig divatos volt az elképzelés, hogy ahistorikus időket élünk, a történelem véget ért, és hogy a 21. század emberét egészen más hajtóerők mozgatják, mint akár pár évtizeddel korábban élő embertársait, felmenőit – ha még mozgat minket valami, valaki.

Azonban maga a társadalom cáfolt erre rá, és számos bizonyíték van arra, hogy a „történelmetlenítés” nem sikerült. Érdekel minket a múlt, a többséget pedig különösen a közelmúlt (félmúlt?), s fittyet hányva módszertanra és tudományra, az emberek maguk értelmezik az eseményeket – ha kell, legendákkal vagy összeesküvés-elméletekkel. Az elmúlt években nagy viharokat kavart az ún. „ügynökkérdés”. Nem kell bizonyítani, hogy milyen erkölcsi megítélés alá esik valaki, ha ez a vád éri. És talán pont ezek a vádak, botrányok, ez a hangnem kellett ahhoz, hogy történészeink árnyaltan elemezzék és bemutassák: ügynök és ügynök között óriási különbség lehetett és volt is. Sajnos a valóság jóval összetettebb annál, hogy morális kategóriánkat minden korban és mindenkire azonosan, gondolkodás nélkül alkalmazni tudjuk. Ez persze nem jelenti azt, hogy le kellene ezekről mondanunk. A bonyolultság szemléltetésére a legjobb lehetőség pedig az egyéni életutak vizsgálatán keresztül adódik. Hogyan értelmezzük Farkas Mihály honvédelmi miniszter és Puskás Ferenc, a száguldó őrnagy kapcsolatát? Mire ébreszt rá minket Nagy Endre vadász vagy Muszka Imre sztahanovista esztergályos sorsa?

Majtényi György elénk vezeti ezeket az embereket és történeteket, majd ránk bízva a következtetések levonását. „Viszolygok az olvasót lebecsülő határozott állításoktól, amelyekhez csak a szerző igénye szerint, egyféleképpen lehet viszonyulni. Egyszer valaki úgy is egy másik, (nekem) meglepő szögből néz majd a témára.” (221) Melyik szögből értelmezzük ezeket a mondatokat? Ha akarom, alázat és bátorság, ha akarom, kitérés a kritika elől – a kötet elolvasása után talán könnyebb a válaszadás. Mindenesetre összefoglaló művet, „tankönyvet” ilyen stílusban nagyon nehezen lehet írni. De mint már idéztük, nem is ez volt a cél, ezért vesztésre játszik, aki ezt várja el a kötettől.

*

„Hangsúlyozandónak tartom, hogy az uralmi pozíció akkor is normaformáló lehetőséget és funkciót jelent, ha ahhoz nem kapcsolódnak vállalható értékek, mivel az elit társadalmi helyzetéből, kitüntetett szerepéből önmagában is következik, hogy magatartás-mintái hatnak a társadalom valamennyi szereplőjére.” (15)

Az 1945 utáni új kádervilág meglepően sokat vitt tovább a két világháború közötti elit szokásaiból. Néha tudatosan, néha tudatlanul, mivel a hagyományokat – bármennyire is szerették volna, akár őszintén is – nem lehet egyik napról a másikra felszámolni. Az ideológia és az opportunizmus nászából kibontakozó groteszk kép azonban idővel letisztult, sőt megcsontosodott, még hozzá annyira, hogy az új eliten belüli törésvonalak nyilvánvalóvá váltak és felerősödtek. Közhely, hogy a Kádár-kori berögzültségek, a mentalitás egy része a rendszerváltás után is velünk maradt. Hagyomány lett. Lassan már nem is úgy tesszük fel a kérdést: mit kezdünk ezzel?, hanem hogy: mit kezdünk az erről szóló közhellyel? A *K-vonalhoz* hasonló kötetek olvasása semmiképpen nem fog hátrányunkra válni, ha a feltett kérdés megválaszolására törekszünk.